

Twee vrouwen met broedvlek in nest 479 in 2014. Foto: Ronald van Harxen..

Succesvol dubbellegsel bij steenuilen

Door: Pascal Stroeken & Ronald van Harxen

Sporadisch treffen we in ons onderzoeksgebied in de zuidoost-Achterhoek steenuilennesten aan met 2 vrouwen die ogenschijnlijk zusterlijk de eieren bebroeden. Meestal komt van zulke legfels niets terecht. In 2018 volgden we voor het eerst een “dubbellegsel” met 2 vrouwen dat wél succesvol verliep, met 4 uitgevlogen jongen als resultaat. In dit artikel beschrijven we de waarnemingen aan dit bijzondere nest in Zieuwent (GL) en zoomen we wat verder in op het zeldzame verschijnsel van 2 broedende vrouwen in één nest oftewel nestdelers.

De eerste nestcontrole: 5 eieren, 1 vrouw

In de Zieuwentse nestkast treffen we op 28 april 2018 een broedende vrouw aan op 5 eieren. De ongeringde vrouw, met een verse broedvlek, is nieuw hier. In 2017 broedde hier nog vrouw .191. Het vermoeden bestaat dat vrouw .191 in het vroege voorjaar is weggefallen. In die periode vertoonde man steenuil een opmerkelijk verhoogde territoriumdrift en was druk aan het roepen geslagen, zo wist de erfbewoner te vertellen. Kennelijk is de man erin geslaagd tijdig een nieuwe dame aan de haak te slaan. Deze nieuwe vrouw hebben we uiteraard geringd en noemen we verder vrouw .570.

De 8 eieren van het dubbellegsel op 19 mei 2018. Foto: Ronald van Harxen.

De tweede nestcontrole: 8 eieren, 2 vrouwen

Drie weken later, op 19 mei, brengen we het tweede bezoek aan de nestkast. We treffen 2 volwassen uilen aan op 8 eieren; na het eerste bezoek zijn er dus 3 eieren bijgelegd. Het vermoeden dat we met 2 broedende vrouwen te maken hebben wordt al snel bevestigd als we de dames aan een buikinspectie onderwerpen: beide hebben inderdaad een broedvlek.¹ De ene vrouw

is zoals verwacht vrouw .570 die we op 28 april hebben geringd. De andere vrouw is ook geringd (.750) en blijkt een tweedejaars vogel (2kj) te zijn, in 2017 als nestjong geringd in Beltrum, 7 km verderop. De tweede vrouw is dus met zekerheid niet de vrouw .191 die in 2017 nog in deze Zieuwentse kast broedde.

6 jongen en 2 eieren van het dubbellegsel. Foto: Ronald van Harxen.

¹ Bij steenuilen broeden alleen de vrouwen en alleen zij ontwikkelen een broedvlek.

De derde nestcontrole: 6 jongen en 2 niet-uitgekomen eieren
Op 2 juni brengen we het derde nestbezoek, in de verwachting dat we nog steeds 2 vrouwen op 8 niet-uitgekomen eieren aantreffen. De ervaring leert immers dat legfels met 2 vrouwen nooit uitkomen. Tot onze verbazing tellen we 6 jongen en 2 niet-uitgekomen eieren. Beide vrouwen zijn afwezig. Wel liggen er enkele verse prooien op voorraad (1 bosmuis, 1 rosse woelmuis, 1 bosspitsmuis).

De jongen vertonen een opmerkelijk grootteverschil en zijn in 2 groepjes te verdelen: een groepje van 3 jongen van dezelfde grootte en een groepje van 3 beduidend kleinere jongen. De jongen van het tweede groepje zijn onderling ook van vergelijkbare grootte (zie foto p. 69 en tabel 1 voor de biometrie). De jongen uit het eerste groepje schatten we 8 dagen oud en het tweede groepje 4 dagen (zie toelichting bij de tabellen 1 en 2).

De vierde en vijfde nestcontrole: 5 jongen, 4 uitgevlogen
Op 16 juni bezoeken we het nest om de jongen te ringen. We treffen 5 overgebleven jongen aan en wederom kunnen we ze qua grootte verdelen over 2 leeftijdsgroepen. De 3 jongen van leeftijdsgroep 1 (leeftijd 22 dagen) zijn nog allemaal in leven en in een goede conditie (tabel 2).

Van de tweede leeftijdsgroep zijn dan nog 2 jongen in leven (leeftijd 18 dagen). Eén jong heeft een goede conditie (conditie-index 0,86), het tweede jong maakt een zwakke indruk, heeft een grote groeiachterstand (fors achtergebleven vleugelgroei) en zit qua gewicht op de helft van het referentiegewicht van een jong van een leeftijd van 18 dagen, resulterend in een conditie-index van slechts 0,50. Dat jong is te klein om te kunnen ringen (tabel 2).

Op 30 juni voeren we de nacontrole uit. De 3 grootste jongen zijn dan inmiddels 36 dagen oud en hebben het nest succesvol verlaten. Van de tweede leeftijdsgroep verblijft alleen het geringde jong nog in het nest; dat verkeert in een prima conditie (leeftijd 32 dagen; 143,4 gr; conditie-index 0,97). Van het ongeringde, tweede jong uit leeftijdsgroepje 2 treffen we geen resten aan. Het

is aannemelijk dat dit jong gezien zijn eerdere slechte conditie, in het nest is gestorven en door de nestgenoten is verorberd. Er zijn aldus 4 jongen succesvol uitgevlogen.

Begin juli hebben we de 2 niet-uitgekomen eieren onderzocht. Beide eieren vertoonden enige verrotting, vermoedelijk versneld in gang gezet door de vele barstjes in de schalen. In 1 ei bevond zich een afgestorven, half volgroeid embryo zonder uiterlijke gebreken. De doodsoorzaak is onduidelijk. Het andere ei vertoonde geen met het blote oog zichtbare sporen van een embryo. Dit betekent dat in ieder geval 7 van de 8 eieren waren bevrucht.

Twee legfels, twee moeders?
Bij steenuilen hebben de jongen uit een legfel dezelfde leeftijd, want ze kruipen doorgaans (ruimschoots) binnen 24 uur uit de eieren (zie ook Van Harxen et al. 2018a). Dat we de 6 jongen uit dit nest in 2 leeftijdsgroepjes kunnen verdelen, doet vermoeden dat de jongen afkomstig zijn uit 2 verschillende legfels: een eerste legfel van 5 eieren en een later gestart tweede legfel van 3 eieren. Deze theorie lijkt te worden ondersteund door de waarnemingen. Bovendien is het niet heel aannemelijk dat het 8 eieren uit 1 legfel zijn; 8-legfels van 1 vrouw zijn (in Nederland) uitermate zeldzaam met hooguit enkele goed gedocumenteerde gevallen, zo blijkt uit de Nestkaart-database van Sovon (zie ook Stroeken et al. 2016). Hieronder geven we een reconstructie van de gebeurtenissen.

Op 28 april broedde vrouw .570 op haar 5 eieren (legfel 1). Daarvan zijn er vermoedelijk 3 uitgekomen: de 3 grootste jongen (groep 1); 2 eieren zijn niet uitgekomen. Als we de legfelstart van legfel 1 berekenen volgens de standaard legfelstartmethode (Van Harxen & Stroeken 2016) komen we uit op 23 april. Dat zal in dit geval niet kloppen, omdat we op 28 april al het volledige legfel van 5 eieren aantreffen. Uitgaande van een leginterval van 2 dagen (om de dag een ei) en dat het laatste ei is gelegd op de datum van onze eerste nestcontrole, op 28 april (wat ondersteund wordt met de waarneming van een verse broedvlek op die datum), dan zal het eerste ei omstreeks 20 april zijn gelegd; in elk geval niet later dan 20 april. Dat zou betekenen dat het broeden (feitelijk:

het tijdsverloop tussen het leggen van het eerste ei en het uitkomen ervan) enkele dagen langer heeft geduurd dan gebruikelijk. Een aannemelijke verklaring hiervoor kan gevonden worden in de afwijkende gebeurtenissen in dit nest. Het

is immers denkbaar dat het aanschuiven van de tweede vrouw in de nestkast tot enige onrust heeft geleid met een minder efficiënte bebroeding als gevolg. De jongen van legfel 1 zijn op 25 mei uit het ei gekropen.

	groep 1 / legfel 1			groep 2 / legfel 2		
jong (volgnr.)	1	2	3	4	5	6
leeftijd (dag)	8	8	8	4	4	4
gewicht (g)	67,6	60,1	60,7	41,2	32,2	31,1
gemiddeld gewicht (g)		62,8			34,8	
conditie-index	1,01	0,89	0,90	1,20	0,94	0,91

Tabel 1. Biometrie van de 6 nestjongen op 2 juni 2018 (de vleugellengte is cf. Van Harxen & Stroeken 2016 niet gemeten).

	groep 1 / legfel 1			groep 2 / legfel 2	
jong (ringnr.)	.006	.007	.008	.009	ongerind
leeftijd (dag)	22	22	22	18	18
vleugel (mm)	93	90	83	69	50
gewicht (g)	154,0	127,7	131,3	108,1	63,4
gemiddeld gewicht (g)		137,7		85,8	
conditie-index	1,13	0,93	0,96	0,86	0,50

Tabel 2. Biometrie van de 5 nestjongen op 16 juni 2018.

Toelichting bij de tabellen 1 en 2: de leeftijden van de jongen in dit bijzondere nest zijn, in afwijking van de standaardmethode uit de Handleiding broedbiologisch onderzoek van STONE (Van Harxen & Stroeken 2016), ingeschat op basis van een combinatie van biometrie (vleugelmaat en gewicht) en het uiterlijk van de jongen bij de bezoeken op 2 en 16 juni. De conditie-index geeft de verhouding weer tussen het gemeten gewicht en het referentiegewicht dat bij de leeftijd hoort (Van Harxen & Stroeken 2016).

De 6 jongen, verdeeld over 2 leeftijdsgroepjes, op 2 juni 2018. Foto: Pascal Stroeken

Vermoedelijk heeft de tweede vrouw, .750, kort nadat legsel 1 was voltooid, haar 3 eieren bijgelegd. Het eerste ei van dit legsel 2 is op grond van de standaardberekening gelegd op 1 mei, enkele dagen na onze eerste nestcontrole én na het voltooien van legsel 1. Alle eieren van legsel 2 zijn uitgekomen; de 3 jongen kropen op 29 mei uit het ei (groep 2), 4 dagen later dan de jongen van legsel 1.

Het bewijs voor 2 legsels van 2 vrouwen hoopten we te vinden met een DNA-verwantschapstest. Daartoe hebben we tijdens het ringbezoek van elk van de dan overgebleven 5 jongen enkele borstveertjes afgenomen om DNA te verzamelen. De beide vrouwen hebben we tijdens het broedseizoen niet meer aangetroffen, zodat DNA van hen niet kon worden verzameld. Het blijkt helaas niet mogelijk om alleen op basis van het DNA van de jongen vast te stellen of de nestgenoten inderdaad geen volle broers en zussen zijn, maar 2 verschillende moeders hebben.²

Wie is de man/vader?

Dat ten minste 7 van de 8 eieren bevrucht waren betekent dat er een man in het spel was. De man/vader van het dubbelgezin is zeer vermoedelijk man .084 die sinds 2016 in dit Zieuwentse territorium leeft en daar in 2016 en 2017 een nest had. Tijdens het broedseizoen 2018 hebben we de man helaas niet aangetroffen, maar kort daarvoor, in januari 2018, hebben we hem bij een nestkastcontrole nog afgelezen.

Deze man .084 heeft overigens een interessant verleden, (ook) als het om vrouwen gaat. Zijn aanwezigheid loopt, toeval of niet, parallel met een opmerkelijk verloop van vrouwen in dit territorium. Om te beginnen is man .084 in 2014 zelf in deze Zieuwentse nestkast geboren. In 2015 broedden zijn ouders nog in die kast. Waar man .084 dat jaar verbleef is onbekend. In 2016 was man .084 terug in zijn ouderlijk territorium. Om vervolgens in de broedseizoenen 2016 en 2017 een paar te vormen met zijn eigen moeder, vrouw .461 (zijn vader was niet meer in beeld). Samen kregen ze in 2016 3 jongen die in goede gezondheid uitvlogen.

Broedjaar 2017 kende echter een vreemd verloop. Het begon allemaal zoals in 2016, met eind april vrouw .461 broedend op 3 eieren en zoon .084 als partner. Tijdens dat broedseizoen 2017 verdween vrouw .461 plotsklaps uit beeld. Half mei troffen we namelijk een nieuwe vrouw aan (.191) die de nestkast had “overgenomen” en 4 eigen eieren legde, waaruit half juli 2 jongen uitgevlogen.

In broedseizoen 2017 leefden er dus 2 vrouwen in dit territorium (.461 en .191), maar mogelijk niet tegelijkertijd. In 2018 leefden er wederom 2 (andere) vrouwen in dit territorium (.570 en .750), die nu dus wel tegelijk de nestkast deelden. Vermoedelijk was .084 zowel in 2017 als in 2018 de man.

De vraag is natuurlijk waarom de man met 2 vrouwen was gepaard. Een verleidelijke theorie is dat hij na de dood van zijn vrouw .191 in het vroege voorjaar van 2018 zo succesvol was op de huwelijksmarkt dat hij met zijn baltsroep 2 vrouwen heeft weten te strikken.

Overigens is het evenzeer opmerkelijk dat de 2 vrouwen dezelfde nestkast kozen om hun eieren te leggen. Uitgerekend in dit territorium hebben de uilen door de nijvere timmermanskunst van de bewoner de beschikking over 3 nestkasten op korte afstand van elkaar.

Twee vrouwen in een nest: een zeldzaam verschijnsel

Nesten met 2 broedende vrouwen zullen we niet snel missen. We bezoeken vrijwel elk te onderzoeken nest immers in de broedfase en controleren de broedende vrouwen (controle broedvlek, aflezen ringnummer of ringen). Een kanttekening daarbij is, dat als we in de broedfase 2 volwassen uilen in de kast aantreffen, we vaak wat terughoudend(er) zijn om de uilen uit de kast halen voor (ring)controle, zeker als één of beide uilen onrustig gedrag vertonen. Meestal is in zulke gevallen de man toevallig even in de nestkast, omdat hij bijvoorbeeld prooi heeft gebracht. Juist de mannen zijn dan vaak nogal onrustig en om de verstoring door

de nestcontrole te beperken, halen we man en vrouw dan niet uit de kast en volstaan we met het vaststellen van de legselgrootte.

Indien het daadwerkelijk gaat om 2 broedende vrouwen is de kans groot dat bij het tweede nestbezoek de eieren nog niet zijn uitgekomen en beide vrouwen nog steeds broeden. In die gevallen is er een sterke aanwijzing dat het om 2 vrouwen gaat en controleren we de uilen alsnog.

Ondanks de relatief grote trefkans vinden we in ons onderzoeksgebied slechts sporadisch nesten met 2 vrouwen. Zo hebben we in de periode 2010-2018 dit verschijnsel slechts 4 keer vastgesteld op in totaal 606 nesten (0,7% van de nesten; tabel 3).

De 3 nesten in 2014, 2016 en 2017 verliepen geen van alle succesvol (geen uitgevlogen jongen; tabel 4). Evenmin hebben we harde aanwijzingen dat van die legsels eieren zijn uitgekomen, want tijdens de nestcontroles troffen we nooit levende of dode jongen aan. Bij 2 van deze 3 legsels was wel sprake van 1 of meer “verdwenen” eieren. Dat kan duiden op wel uitgekomen eieren, waarvan de jongen snel zijn gestorven en

jaar	totaal aantal nesten	aantal nesten met 2 vrouwen
2010	46	0
2011	48	0
2012	54	0
2013	50	0
2014	66	1
2015	73	0
2016	78	1
2017	92	1
2018	99	1
totaal	606	4

Tabel 3. Het aantal aangetroffen nesten met 2 broedende vrouwen in de periode 2010-2018, Zuidoost-Achterhoek.

opgegeten of uit het nest zijn verwijderd. Maar evengoed kunnen de niet-uitgekomen eieren door de moeder(s) zijn opgegeten of per ongeluk naar buiten zijn meegenomen (zie Van Harxen et al. 2018b). Wel was er eenmaal sprake van ten minste 1 bevrucht ei (zichtbare embryonale ontwikkeling), zo bleek uit onderzoek aan de niet-uitgekomen eieren.

nest	aantal eieren	nestsucces en het lot van de eieren
nest 479 (2014)	6	mislukt 4 eieren verdwenen, 2 eieren niet uit 1 ei vertoonde embryonale ontwikkeling
nest 498 (2016)	5	mislukt 5 eieren niet uit - geen sporen van embryonale ontwikkelingen
nest 028 (2017)	2	mislukt 1 ei verdwenen, 1 ei niet uit - geen spoor van embryonale ontwikkeling
nest 482 (2018)	8	geslaagd 6 eieren uitgekomen 2 eieren niet uit, waarvan 1 met halfwas embryo 4 uitgevlogen jongen

Tabel 4. Het lot van 4 nesten met 2 vrouwen in de periode 2010-2018, inclusief het in dit artikel beschreven nest (nest 482, 2018).

² Om dit te onderzoeken is ook DNA van de moeders noodzakelijk. Wellicht treffen we 1 of beide dames in de toekomst nog eens aan en kunnen we alsnog DNA verzamelen. Het DNA-materiaal van de jongen hebben we in ieder geval veilig gesteld.

Uit tabel 5 blijkt dat in de nesten met 2 vrouwen zowel sprake is van “vaste bewoonsters”, die ook voor en/of na het jaar, waarin ze de kast deelden, in die kast broedden, als van “passanten”, die alleen in het deeljaar in de kast broedden en verder uit beeld bleven. Neem bijvoorbeeld nest 479: “vaste bewoonster” vrouw .470 broedde hier in 2013 en 2015, en tussendoor in 2014 deelde ze het nest met “passant” vrouw .099. Nest 498 daarentegen kende in feite 2 opvolgende “vaste bewoonsters” met een gedeeld tussenjaar in 2016.

Het lijkt erop dat bij het nestdelen vaak jonge dames zijn betrokken: vrouwen in hun eerste broedseizoen (leeftijd 2e kalenderjaar [2kj]). Bij de nesten 028 (2017) en 482 (2018) waren met zekerheid jonge dames betrokken (tabel 5). De vrouwen in nest 028 waren zelfs allebei 2kj-vrouwen.

In de andere 2 nesten (479 en 498) was in ieder geval 1 van de nestdelers met zekerheid een ouderejaars (>3kj) die het voorgaande jaar al in de kast had gebroed.

Ervaringen elders

In de literatuur is betrekkelijk weinig informatie te vinden over (succesvolle) steenuilennesten met 2 vrouwen.

Van Nieuwenhuysse et al. (2008) refereren in hun monografie aan Illner die in zijn Duitse onderzoeksgebied gedurende 25 jaar bij meer dan 1.000 nesten slechts 2 gevallen van 2 broedende vrouwen in een nest had vastgesteld. Niet is vermeld of die nesten succesvol waren.

Berghmans (2001) beschrijft een nest in Vlaanderen waarin hij 2 vrouwen aantrof met 9 kleine jongen; de legselgrootte is niet precies bekend maar was vermoedelijk 9 eieren. Van dat nest vlogen 8 jongen uit. De auteur vermeldt dat bij het ringbezoek 7 van de 8 overgebleven jongen weinig in grootte verschilden en dat het achtste jong duidelijk kleiner was. Helaas vermeldt hij geen biometrie of andere gegevens die aanwijzingen kunnen geven dat het om 2 legsels ging. Het grote aantal jongen doet hem vermoeden dat het 2 legsels in hetzelfde nest betrof. Berghmans (2001) verhaalt daarnaast over de lotgevallen van nog eens 6 nesten met 2 broedende vrouwen uit zijn eigen onderzoek. Van 4 nesten kwamen de eieren niet uit. In 2 nesten trof hij jongen aan; slechts 1 nest leverde (2) uitgevlogen jongen op.

Uit Nederland (Fuchs & Van de Laar 2008, Van Harxen & Stroeken 2011, diverse persoonlijke mededelingen) en Vlaanderen (Berghmans 2001) zijn door de jaren heen diverse gevallen gedocumenteerd van 2 broedende vrouwen in een nest(kast). Het verschijnsel doet zich echter

nest	vrouwen	leeftijd	“vaste bewoonster” of “passant” van het betreffende nest
nest 479 (2014)	3752470 3763099	>3kj >2kj	broedde ook in 2013 en 2015 succesvol in deze nestkast nieuw in 2014, na 2014 uit beeld
nest 498 (2016)	3763375 3817148	>3kj >2kj	broedde ook in 2015 succesvol in deze nestkast broedde ook in 2017 en 2018 succesvol in deze nestkast
nest 028 (2017)	3779893 3801720	2kj 2kj	nieuw in 2017, na 2017 uit beeld nieuw in 2017, tot in februari 2018 in dit territorium, in broedseizoen 2018 vervangen door nieuwe vrouw
nest 482 (2018)	3826570 3809750	>2kj 2kj	nieuw in 2018 nieuw in 2018

Tabel 5. Leeftijd, verblijf en wisselingen van vrouwen die een nest deelden. Leeftijd uitgedrukt in kalenderjaar (kj; zie tekst) in het jaar waarin het nest werd gedeeld.³

³ Uilen waarvan de exacte leeftijd bekend is, omdat ze als nestjong zijn geringd, krijgen een zekere kj-leeftijd. Uilen die als volwassen vogels zijn geringd en waarvan de exacte leeftijd niet bekend is krijgen bij het ringen de leeftijd >2kj (ten minste in het 2e kalenderjaar), maar kunnen dus ouder zijn.

Foto: Han Bouwmeester.

sporadisch voor, want ook uit gebieden waar veel nesten worden gecontroleerd blijft het beperkt tot een klein aantal meldingen per jaar. Bert Kwakkel (pers. med.) trof in de westelijke Achterhoek (GL) in de periode 2011-2018 op 887 nesten 7 gevallen aan van 2 broedende vrouwen, dat is met 0,8% een vergelijkbaar laag percentage als wij vaststelden (0,7%). Uitzondering lijkt Zuid-Beveland (ZL) waar Peter Boelee (pers. med.) ieder jaar in 1 tot 3 nesten samen broedende vrouwen aantreft op jaarlijks ruim 50 onderzochte nesten. Hij maakt zelfs melding van een broedlocatie waar een vrouw gedurende enkele opvolgende jaren steeds met een andere vrouw samen broedde. Zowel Kwakkel als Boelee hebben in die nesten nooit uitgekomen eieren geconstateerd.

Het is overigens niet altijd zonder meer duidelijk of het in het geval van 2 vrouwen ook daadwerkelijk om een dubbellegsel gaat. Het veelal grote aantal eieren en het feit dat beide vrouwen een broedvlek hebben en kennelijk broeden, doet in ieder geval vermoeden dat ze allebei eieren hebben gelegd en dus dat er sprake is van 2 legfels. Het opmerkelijke leeftijdsverschil tussen de 2 groepjes jongen in het hier beschreven Zieuwentse nest is een sterke aanwijzing voor 2 na elkaar geproduceerde legfels, van 2 vrouwen.

Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat het aantal vermeende dubbellegfels, waar jongen uit het ei kropen, klein is (de eieren komen vaak niet uit) en het aantal dubbellegfels waar succesvol jongen zijn uitvlogen is op de vingers van 1 hand te tellen. Naast de enkele hiervoor genoemde gevallen in Vlaanderen zijn uit Nederland slechts 2 succesvolle nesten bekend. Behalve het in dit artikel beschreven nest in Zieuwent doet Frans Stam (pers. med.) melding van een broedgeval uit 1996 in Ellecom (GL) met 2 broedende vrouwen op 7 eieren, waar hij 3 jongen heeft geringd die uiteindelijk zijn uitgevlogen.

Over nesten met 2 broedende vrouwen wordt gekserend wel gesproken van lesbische relaties, waarbij geen man in het spel zou zijn. Dat lijkt evenwel geen logische verklaring: waarom zouden vrouwen immers eieren leggen zonder man? Fuchs & Van de Laar (2008) zien in deze gevallen aanwijzingen voor mogelijke bigamie: 1 man met 2 vrouwen. Helaas zijn er meestal geen waarnemingen tijdens het broedseizoen van de man, omdat de kans dat in die periode de man op of bij het nest wordt gevangen nu eenmaal erg klein is.

Uit onze eigen waarnemingen aan nesten met 2 vrouwen zouden we kunnen afleiden dat het gaat om territoria, met een man, waarin min of meer toevallig 2 vrouwen verzeild zijn geraakt. In het in dit artikel beschreven dubbellegsel in Zieuwent zou het kunnen zijn dat de man kort voor het broedseizoen op zoek was naar een nieuwe vrouw en dat zich 2 vrouwen meldden.

Uit de snelheid waarmee ook middenin het broedseizoen een nieuwe uil de plaats van een weggefallen partner (m/v) kan innemen, weten we dat - in ieder geval in goede steenuilengebieden - er een “wachtkamer” is van ongepaarde steenuilen die vlot vacante plekken kunnen vullen. In het Zieuwentse territorium zagen we in 2017 dat tijdens het broedseizoen een snelle wissel van de vrouwen was opgetreden, waarbij de nieuwe vrouw een eigen legfel begon; iets soortgelijks stelden we ook vast ook bij een ander territorium in 2017. Grooters & Grooters (2008) troffen in de aanloop naar het broedseizoen, in februari 2008, drie volwassen steenuilen in een nestkast aan (geslachten onbekend). Misschien zijn de gevallen waarin 2 vrouwen een nest delen het resultaat van ongeduldige, opdringerige vrouwen uit de wachtkamer van ongepaarden die er ondanks het territoriale gedrag van gesettelde steenuilen er toch in zijn geslaagd een plekje te veroveren. De uitzonderingen op de regel?

Literatuur

- Berghmans H. 2001. Nestkast met twee broedende vrouwtjes Steenuil *Athene noctua* en negen pulli: een geval van bigamie? *Oriolus* 68: 192-193.
- Fuchs P. & Van de Laar J. 2008. ‘Stoute’ steenuilen, over mogelijke oorzaken en gevolgen van afwijkend broedgegedrag. *Athene* 13: 20-25.
- Grooters S. & Grooters H. 2008. Drie volwassen uilen in een kast. *Athene* 13: 10.
- Stroeken P., Boudewijn T. & Van Harxen R. 2016. Reproductie van steenuilen in Nederland 2013-2015. *Uilen* 6: 62-83.
- Van Harxen R. & Stroeken, P. 2011. De steenuil. Uitgeverij KNNV, Zeist.
- Van Harxen R. & Stroeken P. 2016. Handleiding broedbiologisch onderzoek steenuil. STONE Steenuilenoverleg Nederland, Heiloo.
- Van Harxen R., Stroeken P. & Sterringa G. 2018a. Nieuwe gegevens over de eileg, broeden, uitkomst van de eieren en uitvliegen van de jongen bij de steenuil (*Athene noctua*). *Uilen* 8: 76-89.
- Van Harxen R., Stroeken P. & Sterringa G. 2018b. De bijzondere lotgevallen van een steenuilenlegfel. *Uilen* 8: 62-65.
- Van Nieuwenhuysse D., Génot J.-C. & Johnson D.H. 2008. *The Little Owl*. Cambridge University Press, Cambridge.

Foto: Han Bouwmeester.